

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Special Issue on From Past to Present The Turks in Greece, Volume 6 Issue 2, p.179-182, February 2014

Tanıtilan Kitap: Raisa Amirbekyan, “Doğu Hat Sanatı ve Minyatürü Matenadaran Koleksiyonunda”, Erivan “Nairi”, 2012, 303 sayfa, (Dili: Rusça).

Раисы Амирбекян, Каллиграфия и миниатюра Востока (Коллекци Матенадарана), Ереван «Наури», 2011.

Tanıtan: Yrd. Doç. Dr. Telli Korkmaz - *Hacı Bektaş Veli Üniversitesi - Nevşehir*

Erivan’da bulunan Mesrop Maşdots Matenadaran el yazmalar Kütüphanesi dünyadaki en büyük Ermeni el yazmaları korunma merkezidir. Burada orijinal el yazma, Divan ve Ermeni arşiv belgeleri kopyaları, Latin, Arap, İran, Suriye, Yahudi, Hindu, Japonca, Yunanca vs. belgeler var.

Mesrop Maşdots Matenadaran el yazmalar kütüphanesi, diğer mevcut Ermeni külliyelerinin en zenginidir. Kütüphanenin adını aldığı din adamı olan Mesrop Maşdots M.S. 405-406 yılında 36 harften oluşan ilk Ermeni alfabesini düzenleyen bir Ermeni papazdır.

Dr. Raisa Amirbekyan Sanat Tarihçisidir. O, Ermenistan Devlet Üniversitesi, Iranoloji Anabilim Dalı’nda Doçent olarak görev yapmaktadır. Dr. Raisa Amirbekyan 2000 yılından itibaren Erivan’da İran Araştırmaları Kafkas Merkezinin (KKBS) Kıdemli Üyesidir. Dr. R. Amirbekyan Erivan’da Eski Yazılar (Matenadaran) ve M. Maşdots Enstitüsü Arap-Fars el yazmalarına ve depolardaki üretken araştırma çalışmalarına 20 yıldan fazla zaman harcamıştır. O ciltçilik, kağıt, script, pigmentler, hat, dekorasyon malzemeleri ve minyatür gibi İslam yazı tasarımı ile ilgili bilimsel alanlarda sayısız makale ve araştırma projelerine imza atmıştır.

Rusça yayınlanan bu eserin içeriği; İçindekiler, Matenadaran Arap-grafik El Yazma ve Belgeleri Fonunun Yaranma Tarihi, (M. Maşdots Eski El Yazmalar Enstitüsü’nün müdürü Graç Tamrazyan), Matenadaran Doğu El Yazmalar Koleksiyonunun Doğu Sanat Eserleri Açısından Genel Özellikleri, Arap El Yazmaları (İslam geleneğinde el yazma kitap), Fars El Yazmaları ve Diplomatika, Orta Asya El Yazmaları, Türk El Yazmaları ve Diplomatika, Hint El Yazmaları, Afgan El Yazmaları, Ciltler, Sonuç, Resimlerin Listesi, Resimler, Dipnotlar, Bibliyografi, Terimler, Albümde Anılan Matenadaran Arap-grafik El Yazmalar Fonu İndeksi, Albümde Anılan, Matenadaran Arap-grafik El Yazmalar Fonunun Minyatür Fragman Bölümündeki Hat Örneklerinin İndeksi, Albümde Anılan Matenadaran (Katalikosluklar divanı fonu) Diplomatik Belgeler Arşivinin İndeksi, Albümde Anılan Arap-grafik El Yazmalar Fonu Yazar Listesi İndeksi, Albümde Anılan, Hatlı, Minyatürlü ve Ciltli Matenadaran Arap-grafik El Yazmalarının İndeksi ve Özet bölümlerinden ibarettir.

Matenadaran El Yazmalar Enstitüsü müdürü G. Tamrazyan’ın kitabın ön sözünde belirttiği gibi Matenadaran bünyesinde 18.500’den fazla el yazma kitap muhafaza edilmektedir. Bunlar içerisinde en değerli koleksiyonlardan biri Arap-grafik el yazmaları ve diplomatik belgelerin olduğu koleksiyondur. Bunlar içerisinde hat, minyatür, el yazma ve ayrıca arşiv belgeleri bulunmaktadır. Sayın G. Tamrazyan bu koleksiyondaki değerli eserlerin

History
Studies

Volume 6
Issue 2
February
2014

ve arşiv belgelerinin, dünyada uygulanan en iyi koşullarda muhafaza edilmekte olduğunu belirtiyor.

Matenadaran Doğu El Yazmalar Koleksiyonunun Doğu Sanat Eserleri Açısından Genel Özellikleri, isimli bölümde yazar Doğu kültürü, İslam medeniyeti, dini kurallar ve el yazma eserlerle ilgili bilgi ve kanatlarını ifade ediyor. İslam geleneğinde el yazma eserlerin dinler arası iletken öneme sahip olduğunu belirterek, bunlar sayesinde orta çağlarda birçok dini ve töresel sistemin öğrenildiğini ve bunların farklı ideolojilerin yayılması açısından da büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Ermeni halkının birçok Doğu halkları ile derin kültürel bağları vardır. Bilindiği üzere Ermeni halkı, İran, Türkiye ve başka Doğu devletlerinin tarihi kaderlerine de ortak olmuştur. Bu nedenle Ermeni kültürü, eski kültür ve mitoloji ile günümüz arasında bir köprü rolünü oynamaktadır. Dolayısıyla Ermeni kültürü birçok dalda, felsefi düşünce, edebiyat, şiir türleri, edebiyat, sanat vs. Doğu medeniyetinin izlerini taşımaktadır. Bunun dışında Ermenistan Matenadaran El Yazmalar Kütüphanesi barındırdığı değerli yazma eserler ve arşiv belgeleriyle Doğu kültürünü, sanatını ve tarihinin araştırılması açısından da önem arz etmektedir.

Matenadaran Arap-Fars El Yazmaları Fonu, Doğu el yazmalarının iki büyük grubunun birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Onlardan biri Ecmiadzin'deki eski Ermeni Katalikoslar Divanı'ndan getirilen nadir Doğu el yazmaları ve belgeleridir. Diğer grup el yazmalar ise, müze şeklinde oluşturulan ve kendi zamanının üstün koleksiyonuna sahip Moskova Lazarev Doğu Diller Enstitüsü kütüphanesidir. Bu grup el yazmaların bir kısmı 20. Yüzyılın 30. ve 50. Yıllarında Enstitünün dağılmasından sonra Sovyet yönetimi kararıyla Ermenistan Devlet Tarih Müzesine, bir kısmı ise Mayasnikyan adına Devlet Halk Kütüphanesine (şimdiki Ermenistan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi) aktarılmıştır. Sonraki yıllarda Arap dilli el yazmalar fonu, yazma eserler edinme işindeki birçok başarılar sayesinde genişletilmiştir. Şöyle ki, yazma kitap, hat ve minyatür koleksiyonları ve arşiv belgelerinin bir kısmı devlet yardımı ve desteği ile satın alınmıştır. Ayrıca özel koleksiyonların ve hamilerin inisiyatifinin de bu fonun genişletilmesinde emeği vardır.

Matenadaran Doğu El Yazmalar Koleksiyonu şu an dünyadaki seçkin ve zengin koleksiyonlardan biridir. Koleksiyon sadece depolama birimlerinin sayısı açısından değil, sunduğu tarihsel değere sahip yüksek seviyedeki sanat eserleriyle de önem arz etmektedir. Matenadaran Arap-grafik Yazmaları içerisinde 14. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar olan zaman dilimine ait Kuran, Kuran sayfaları ve yorumları, dualar, felsefi eserler, sufizim, matematik, gramer, tıp, astroloji, ansiklopedi, lügat, derslik, fal kitapları, uğurluk (hamail), ayrıca edebi eserler ve şiirler vardır.

Matenadaran hat ve minyatür koleksiyonundaki eserlerin en ünlüsü tespit edilen sanat okullarından Doğu Okulu minyatürleri daha üstünlük teşkil ediyor. Bunlar Bağdat, Şiraz, Herat, İsfahan ve Kacar okullarıdır. Bu koleksiyondaki eserleri, hazırlandığı coğrafi bölgeye göre şöyle tasnif edebiliriz. Genel İslam kültürü bazında olan Orta Asya, Türkiye, Afganistan ve Hindistan'a ait eserlerdir.

Bilindiği gibi en eski Arap el yazmaları kufi hatla yazılmış eserlerdir ki, bunlar da 8. Ve 9. Yüzyıla aittir. Matenadaran Arap-grafik yazmalar koleksiyonundaki en eski kufi yazılı eser 14. Yüzyıla ait "Humayunname" adlanan eserdir.

17. yüzyıl İsfahan Fars minyatürleri içerisinde Nizami Gencevi'nin "Hamse"sine yapılmış tasvirli el yazma dikkat çekicidir. Ayrıca burada geleneksel siyah kalem tekniği ile yapılmış Safevi tarzlı birkaç koleksiyon bölümü de var. 1506 yılına ait Abdurrahman Cami'nin "Yusuf ve Züleyha" yazmasına, klasik İslam geleneği tarzında yapılmış

JHS
180

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 2
February
2014*

minyatürler, Firdevsi'nin "Şahname"sine yapılmış minyatürler vs. yüksek değere sahip eserlerdir.

Türk el yazmaları içerisinde ise dikkati çeken 17. Yüzyıla ait Muhammed İbn Sultan'ın hayatını yansıtan "Muhammedin Hayatı" adlı süslemeli kaligrafik minyatürdür. Bunun dışında 18. Yüzyıl Sufi geleneğini yansıtan Türk el yazmaları, 15-18. Yüzyıla ait birinci sınıf diplomatik belgeler, sultan fermanları ve süslemeli tuğralar mevcuttur.

Matenadaran koleksiyonunda takdim edilen, değere sahip diğer yazma eserler Hint el yazmalarıdır. Bu fondaki el yazmalar en eskisi 17. Yüzyılın başlarına aittir. Hint el yazmalarında olan minyatürlerdeki dansözlü tasvirler, doğa tasvirleri (çiçek, kelebek, kuş) vs. onları diğerlerinden farklı kılıyor. Bunlar daha çok Moğol tarzı minyatür özelliğini taşıyor. Fars tarzı eserlerden dikkat çekici olan 1840-1841 yılında Bombay şehrinde yazılmış Cami'nin "Yusuf ve Züleyha" eseridir.

Yalnız Ermenistan'da toplanan Afgan el yazmaları, Matenadaran Arap-grafik el yazmalar koleksiyonunda ayrıca yere sahiptir. Bunlardan Ali Ekber Orakza'nın "Gülşen-i Afgan" eserini örnek verebiliriz.

Müellif bu bölümde Arap, Fars, Türk, Afgan ve Hint yazma eserlerin Doğu sanatı açısından önemini, örnek eserlerin özelliklerini izah ederek vurguluyor. Daha sonra kitapta, **Arap El Yazmaları, Fars El Yazmaları ve Diplomatika, Orta Asya El Yazmaları, Türk El Yazmaları ve Diplomatika, Hint El Yazmaları, Afgan El Yazmaları** diye ayrıca bölümler verilmiştir. Bu bölümlerde sunulan ayrıntılı bilgiler öneme haizdir.

Fars El Yazmaları ve Diplomatika bölümünde verilen bilgiler arasında Karakoyunlu sultanına ait belge dikkatimi çekti. 1449 yılında Karakoyunlu sultanı Cihan Şah Tat manastırı başrahibi Şmavon Angekotun'a gönderilen kararnamedir. Bu belge Matenadaran koleksiyonundaki en eski kararnamedir. Fars belgeleri grubunda büyük ölçüde Safevi şahlarının kararnameleri takdim edilmektedir. Örneğin I. Şah İsmail'in (1487-1524) Tat manastırına ait köylerin listesinin yapılması konusunda verdiği kararname. Bu kararname daha önce 1468 yılında Hasan Ali Karakoyunlu tarafından onaylıdır.

Türk tarihine ait bu diplomatik belgelerin Fars El Yazmaları içerisinde sunulmasının ayrıca bir tartışma konusu olduğunu belirtirken, Matenadaran Kütüphanesinin Türk tarihi ve kültürü açısından kıymetli bir külliye olduğunu kaydetmek istiyorum.

Türk El Yazmaları ve Diplomatika bölümünde Türklerde yazma kitap kültürünün tarihinden bahsediliyor. Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait hat, tezhip, ebru, minyatür ve mimari sanat ustalarını ve onların eğitimleri hakkında bilgi veriliyor. Hat sanatının Osmanlı döneminde nasıl geliştiği izah ediliyor. Yıldızlı tezhip sanatının eski bir İslam el yazma geleneği olduğunu söyleyen yazar, Türklerde bu sanatın Uygurlar döneminde başladığını yazar. Anadolu Türklerine ise Selçuklularla geldiğini ve Osmanlı döneminde daha yaygın şekilde kullanıldığını izah ediliyor.

Eserde verilen bilgilere göre bu fonda ferman, berat, kararname ve başka belgelerin olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Matenadaran arşivinde "Divan Katalikosluğu"ndan gelen Türk dilinde yazılmış resmi belgelerden ibaret yaklaşık 300 birim vardır. Bunlar 1586 yılından 20. Yüzyılın başlarına kadar olan zaman dilimine ait belgelerdir. Farklı manastır arşivlerinden toplanan bu belgeler önce Eçmiadzin arşivine, 1958 yılında Matenadaran kütüphanesinin oluşumundan sonra ise Farsça ve diğer eserlerle birlikte buraya aktarılmıştır. Matenadaran arşivinde Türkçe elyazmaların aslında kısa bir dönemi (16. Yüzyıldan 20. Yüzyılın başlarına

JHS
181

**History
Studies**

Volume 6
Issue 2
February
2014

kadar) kapsadığı anlatılıyor. Bunlar içerisinde II. Sultan Süleyman Selim ve I. Sultan Abülhamid dönemine ait belgelerin olduğu bildiriliyor.

Matenadaran Arap-grafik fonunda Doğu ciltleme örnekleri de oldukça fazladır. Fondaki ciltler 15. -19. Yüzyıl tarihlerine aittir. Bunlar içerisinde Arap, Fars, Türk, Hint, Afgan, Orta Asya, Rus ve Avrupa tarzı işlenmiş ciltler vardır. Bu koleksiyonda Türk ciltleri kendi bir sıra özellikleri ile seçiliyorlar. Daha çok hassas geometrik desenleri ile seçilen bu ciltlerin kapak ve sırtında genelde tuğra ve Kur'andan ayetler yer alıyor.

Bu çalışmada yazar Matenadaran Arap-Fars el yazmalar fonunu sanat değeri açısından incelerken, Doğu Sanatında yeni araştırmalara da yol göstermiştir.

142 belgenin sergilendiği bu eser Şark medeniyetinin ve Türk kültürünün araştırılması açısından başarılı bir çalışma olmasının yanında Türk tarihi ve el yazma eserlerin tetkiki açısından da önemlidir.

JHS
182

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 2
February
2014*